

УДК 371.32:811.161.2

ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ-СЛОВЕСНИКА В НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ ТЕТЯНИ І ФЕДОРА БУГАЙКІВ

Голуб Н. М., Проценко Л. І.

У статті аналізуються методичні підходи до формування професійної компетентності вчителя-словесника в науковому доробку Тетяни і Федора Бугайків. Обґрунтовано систему роботи вчителя-словесника, зорієнтовану на розвиток логічного й образного мислення, пізнавальні інтереси дітей, використання активних методів навчання; прийоми розвитку творчих здібностей школярів.

Ключові слова: Т. і Ф. Бугайки, професійна компетентність, шляхи формування, компетенції (педагогічна, культурологічна, комунікативна), психологічна готовність, методичний досвід.

В статье анализируются методические подходы к формированию профессиональной компетентности учителя-словесника в научном наследии Татьяны и Федора Бугайко. Обосновано систему работы учителя-словесника, сориентированную на развитие логического и образного мышления, познавательные интересы детей, использование активных методов обучения; определены приёмы развития творческих способностей учащихся.

Ключевые слова: Т. и Ф. Бугайко, профессиональная компетентность, пути формирования, компетенции (педагогическая, культурологическая, коммуникативная), психологическая готовность, методический опыт.

The article deals with the methodical approaches to the forming a teacher-philologist professional competence in Buhaiko Tetiana and Fedir's scientific legacy.

The authors point out at the topicality of the problem, components of the concept "professional competence". This definition is viewed upon as the unity of knowledge and skills which determinate the effectiveness of teacher's work, significant personal qualities; as the integrity of a professional and common to mankind culture.

A lot of scientists took interest in this problem, however the ways of professional competence forming in the works by Tetiana and Fedir Buhaiko were not studied. The researchers believe that the methodologists had their own position as for the literary work analysis, especially the problem of emotional perception; the implementation of the historical principle while working at the belles-lettres text.

Tetiana and Fedir Buhaiko proved the system of teacher-philologist work which is aimed at the development of logical and figurative thinking, children's cognitive interests; the usage of active teaching methods. They determined the ways of pupils' creative abilities development.

The Buhaikos considered the following ways of forming a teacher-philologist professional competence to be the main:

- 1) the understanding of a teacher-philologist professional role, ensuring of his/her creative self-realization;*
- 2) the forming of a cultural competence by means of understanding the particular role of literature as an art;*
- 3) the improvement of pedagogical competence;*
- 4) the psychological readiness (the ability to evaluate pupils' psychic peculiarities; to develop the culture of pupils' emotions and feelings as one of the ways of personal creative development);*
- 5) the development of the communicative competence;*
- 6) gaining of methodical experience (the development of skills to analyze and make educational material for a lesson; to find the most effective forms and methods of work with pupils etc.).*

Key words: Tetiana and Fedir Buhaiko, professional competence, ways of forming, competences (pedagogical, cultural, communicative), psychological readiness, methodical experience.

В умовах реформування освіти поглиблюються функції вчителя-філолога, які передбачають його пошукову, науково-дослідну, творчу діяльність. Тому проблема розвитку професійної компетентності словесника актуальна. Основними її складовими є не лише система сформованих компетенцій, а й вияв таких якостей, що відображаються в інтелектуальній, комунікативній, інформаційній, суспільно-політичній та особистісній сферах.

Професійна компетентність розглядається науковцями як сукупність знань і вмінь, що визначають результативність педагогічної праці, значущих особистісних якостей; прояв єдності фахової та загальнолюдської культури [5, с. 7–9].

До визначення змісту цього поняття зверталось багато вчених-методистів, зокрема, Б. Степанишин, О. Семенов, В. Шуляр, Ю. Картава та ін. [5, с. 7–9]. У працях акцентується на тому, що основними складовими професійної компетентності є: педагогічна, психологічна, мовна, комунікативна, літературна, етнокультурознавча, методична, інформаційна, дослідницька тощо.

За визначенням О. Семенов, професійна компетентність учителя-словесника – це "інтегральна особистісна якість, що... виявляється на високому рівні готовності філологів до педагогічної діяльності" [8, с. 38].

На думку Ю. Картавої, "професійна компетентність учителя-філолога є важливим компонентом його особистості, творчим чинником, здатним пробудити душу учня, метою та результатом педагогічного впливу" [5].

В умовах гуманізації та гуманітаризації освіти потребує уваги визначення складових фахової підготовки вчителів-словесників. Ця проблема цікавила багатьох учених, проте шляхи формування професійної компетентності в методичному доробку Т. і Ф. Бугайків не були достатньо досліджені.

Сучасна система освіти прагне сформувати такого фахівця з української мови та літератури, рівень підготовки якого визначається глибоким професіоналізмом, володінням моральними й духовними цінностями, високим ступенем розвитку загальнолюдської культури. На цьому акцентували методисти Т. і Ф. Бугайки, Б. Степанишин, Н. Волошина, які відзначали творчий аспект педагогічної діяльності вчителя-філолога, указували на потребу вироблення індивідуального стилю роботи. Так, звертаючись до молодих словесників, Т. і Ф. Бугайки зауважували: "Робота вчителя творча... Методичні розробки можуть дещо допомогти вчителю, та ніяк не можуть позбавити його необхідності виявляти свою ініціативу й винахідливість, діяти самостійно, дотримуючись основних принципів сучасної методики" [1, с. 5].

Мета статті – розкрити шляхи формування професійної компетентності вчителя-словесника в науковій спадщині Тетяни і Федора Бугайків.

Методичні погляди науковців формувалися в складних історичних умовах. Трудовий шлях вони розпочали після 1917 р., коли в педагогіці та шкільній практиці зокрема сталися зміни, зумовлені подіями революційної доби. На той час ставилися вимоги відмовитися від напрацювань минулого. Але Тетяна Федорівна вважала, що досвід попередників вартий вивчення, аналізу та впровадження в практику, особливо той, що витримав випробування часом. Цю думку вона обстоювала у своїх працях [1–4].

У викладанні літератури подружжя Бугайків дотримувалося єдиних підходів, які знайшли вираження в науковому доробку. Свідченням цього є те, що методисти мали власну позицію щодо аналізу літературного твору. У посібнику "Українська література в середній школі. Курс методики" доводиться думка, що без розвитку культури емоцій і почуттів формування повноцінної особистості неможливе; простежується увага до учнів, їхніх потреб та інтересів, що було співзвучно тогочасним публікаціям В. Сухомлинського та інших науковців, які впроваджували педагогіку співробітництва [4]. Так, дослідники вважали: перш ніж опрацювати з учнями художній текст, потрібно забезпечити його емоційне сприймання: "Література – це мистецтво слова, а урок – це спектакль. На ньому учень повинен отримати естетичну насолоду" [3, с. 53]. Дана точка зору розглядалася тогочасними педагогами як новаторська, бо такому сприйняттю твору не приділялася належна увага.

Висловлювалася думка про те, що вивчення школярами творів напам'ять зведене до мінімуму. Науковці зазначали, що вчитель повинен декламувати програмові твори (як прозові, так і поетичні); що "думки, почуття, пам'ять читачів – це

те середовище, у якому живе твір мистецтва, і без цього середовища він існувати не може" [3, с. 44].

У процесі вивчення літератури в старших класах повинен реалізовуватися принцип історизму. Тому, даючи методичні поради щодо опрацювання художнього тексту на фоні епохи, Т. Бугайко радила уникати прямолінійних порівнянь, наголошувала, що, крім конкретно-історичного, твір містить і загальнолюдське. Вона зауважувала, що літературні герої сприймаються читачем як живі люди, і саме тому важливо, щоб учитель спонукав до такої думки: в образі втілюється багатогранність, складний характер, і персонаж потрібно сприймати емоційно-естетично, проїнятися його долею, зацікавитися вмінням письменника втілювати широке узагальнення в яскравому, конкретному типі [2].

Окремі складові професійної компетентності знайшли відображення в науковому доробку Т. і Ф. Бугайків. Так, у праці "Майстерність учителя-словесника" подається визначення цього поняття. Зокрема, воно включає: усвідомлення мети й змісту навчально-виховного процесу, ролі літератури як шкільного предмета. Майстерність – це й розуміння найважливішої методичної проблеми, і вміння знайти її доцільне вирішення, спираючись на активні сили учнів [2].

У 60-ті рр. ХХ ст. дослідники обґрунтували систему роботи вчителя-словесника, яка зорієнтована на розвиток логічного й образного мислення. Так, вони вважали, що педагогічний процес пройде успішно, якщо педагог орієнтуватиметься на пізнавальні інтереси дітей, спиратиметься на їхню активність [2]. Міцному контакту з учнівським колективом сприяє таке викладання, яке допомагає залучити школярів до бесіди, включити їх у навчально-виховний процес. Цей метод стимулює розумову діяльність, викликає прагнення до самостійного заглиблення в зміст твору.

Для вчителя-словесника важливо знати процес моделювання художнього образу в уяві дітей: "Яскравість уявлень, що виникають при читанні, допомагає краще зрозуміти зміст твору" [2, с. 12]. Завдання педагога – виховувати уяву, творче мислення, які допоможуть розвивати креативні здібності школярів. Серед основних прийомів виділяють такі: усне малювання, збагачення життєвих вражень екскурсіями, відвідуванням музеїв, театрів, виставок тощо.

Велику увагу методисти звертали на комунікативну компетенцію вчителя-словесника. Педагогу варто збагачувати мовлення учнів виражальними засобами не лише за допомогою спеціальних вправ, а й шляхом правильної організації занять. Т. і Ф. Бугайки радили не примушувати учнів писати "красиво", доцільно чи недоцільно нанизуючи метафору, порівняння чи інший засіб. Така робота не формує естетичні смаки. Варто виховувати в школярів уміння користуватися виражальними можливостями так, як це потрібно для розкриття внутрішнього світу автора [2].

Як викладачі Т. і Ф. Бугайки відкидали авторитарну педагогіку. Вони закликали майбутніх словесників до самостійності мислення, формулювання власної думки, висунення пропозицій; проведення експериментальної роботи: Т. Бугайко давала показові уроки в школі навіть у 70-річному віці (на той час вона була визнаним ученим) [6]. За спогадами Є. Пасічника, під час підготовки доповіді, статті Т. Бугайко проводила апробацію експерименту в школі, чим підкреслювала значення дослідницької компетенції в становленні педагога [6].

Практичні заняття у вищій школі науковці будували так, щоб сприяти формуванню креативності майбутніх філологів. Вони радили відступати від конспекту, використовувати прийоми зіставлення декількох методичних підходів і створювати власний варіант вирішення психолого-педагогічної проблеми [6].

Головним завданням учителя, на думку Т. і Ф. Бугайків, є формування високого морального й естетичного ідеалу школяра. Лише вихована людина може будувати життя на основі законів краси. Без такої освіти неможлива гуманізація особистості й суспільства, яка передбачає ґрунтовну переоцінку вартостей, перенесення акценту на формування дитячої душі [1–4]. Т. і Ф. Бугайки були саме такими педагогами. Вони шанобливо ставилися до колег, аспірантів, учнів. У кожному знаходили щось цікаве, вагоме, "чого інколи співбесідник і сам не знав. І він ніби підростав внутрішньо, переоцінював свої можливості" [6, с. 50].

Доходимо висновку, що основними шляхами формування професійної компетентності вчителя-словесника Т. і Ф. Бугайки вважали:

- усвідомлення професійної ролі педагога-словесника, забезпечення його творчої самореалізації;
- формування культурологічної компетенції шляхом розуміння особливої ролі літератури як мистецтва;
- удосконалення педагогічної компетенції;
- психологічну готовність (уміння оцінювати психологічні особливості школярів; виховувати культуру емоцій і почуттів учнів як один зі шляхів розвитку творчої особистості);
- розвиток комунікативної компетентності;
- удосконалення методичного досвіду (набуття вміння аналізувати й готувати навчальний матеріал до уроку, знаходити найдоцільніші форми й методи роботи з вихованцями тощо).

Література

1. Бугайко Т. Ф. Бесіди з молодими словесниками про уроки літератури в 5 і 6 класах / Т. Ф. Бугайко, Ф. Ф. Бугайко. – К., 1967. – 261 с.
2. Бугайко Т. Ф. Майстерність учителя-словесника / Т. Ф. Бугайко, Ф. Ф. Бугайко. – К., 1963. – 188 с.
3. Бугайко Т. Ф. Навчання і виховання засобами літератури / Т. Ф. Бугайко, Ф. Ф. Бугайко. – К., 1973. – 176 с.
4. Бугайко Т. Ф. Українська література в середній школі. Курс методики / Т. Ф. Бугайко, Ф. Ф. Бугайко. – К. : Рад. школа, 1962. – 391 с.
5. Картава Ю. Професійна компетентність учителя української мови та літератури як педагогічна категорія [Електронний ресурс] / Ю. Картава. – Режим доступу: <http://www.kspu.kr.ua/ua/ntmd/konferentsiy/2-mizhnarodna-internet-konferentsiya-2014/section-4-5-6/1283-profesijna-kompetentnist-uchitelya-ukra>. – Назва з екрана.
6. Людина. Педагог. Учений (Круглий стіл. Розмову веде д-р пед. наук, проф. Є. Пасічник) : до 100-річчя з дня народження Т. Ф. Бугайко – першого редактора журналу "Дивослово" // Дивослово. – 1998. – № 6. – С. 50–54.
7. Семенов О. Професійна компетенція майбутнього вчителя української мови та літератури: зміст і структура / О. Семенов // Українська література в загальноосвітній школі. – 2003. – № 4. – С. 2–5.
8. Семенов О. М. Система професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури (в умовах педагогічного університету) : дис. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 "Теорія і методика професійної освіти" / Семенов О. М. – К., 2005. – 476 с.
9. Степанишин Б. І. Професійне спрямування навчально-виховного процесу педагогічного вузу / Б. І. Степанишин. – Рівне, 1999. – 110 с.